

Co-operative Audit: Ratio Analysis and CAMELS Rating

CA Parikshit K Bhadade

B com (Gold Medal) ,M com , DISA ,

DIRM (All India 1stRank) , FAFD ,

Mob No : 91055 69555 . 9890029333

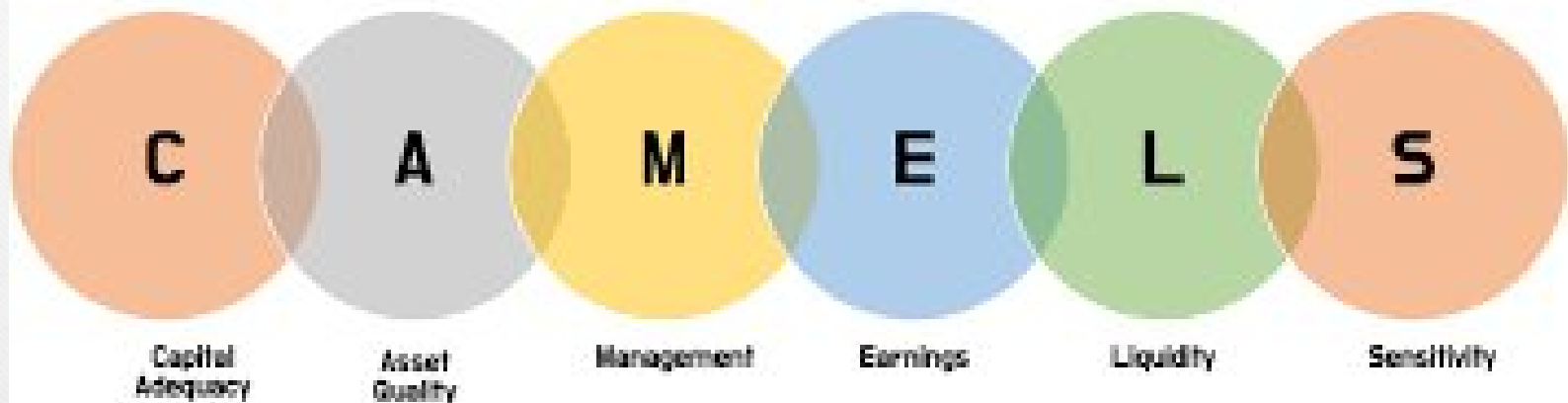
Web : www.caparikshitbhadade.in

Disclaimer:

The views and opinions expressed in this presentation are my personal views and do not reflect the official policy or position of the Institute of Chartered Accountants of India (ICAI), the Reserve Bank of India (RBI), the Western India Regional Council (WIRC), or any of their respective branches.

- This presentation is intended for informational purposes only and should not be construed as professional advice. The presenter does not assume any responsibility for the accuracy, completeness, or relevance of the information presented. Please consult a qualified professional for specific advice tailored to your individual circumstances.

Components of CAMELS Rating

EduNote

महाराष्ट्र शासन

सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग

सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर मार्ग, नवीन मध्यवर्ती इमारत, दुसरा मजला, पुणे - ४११००१

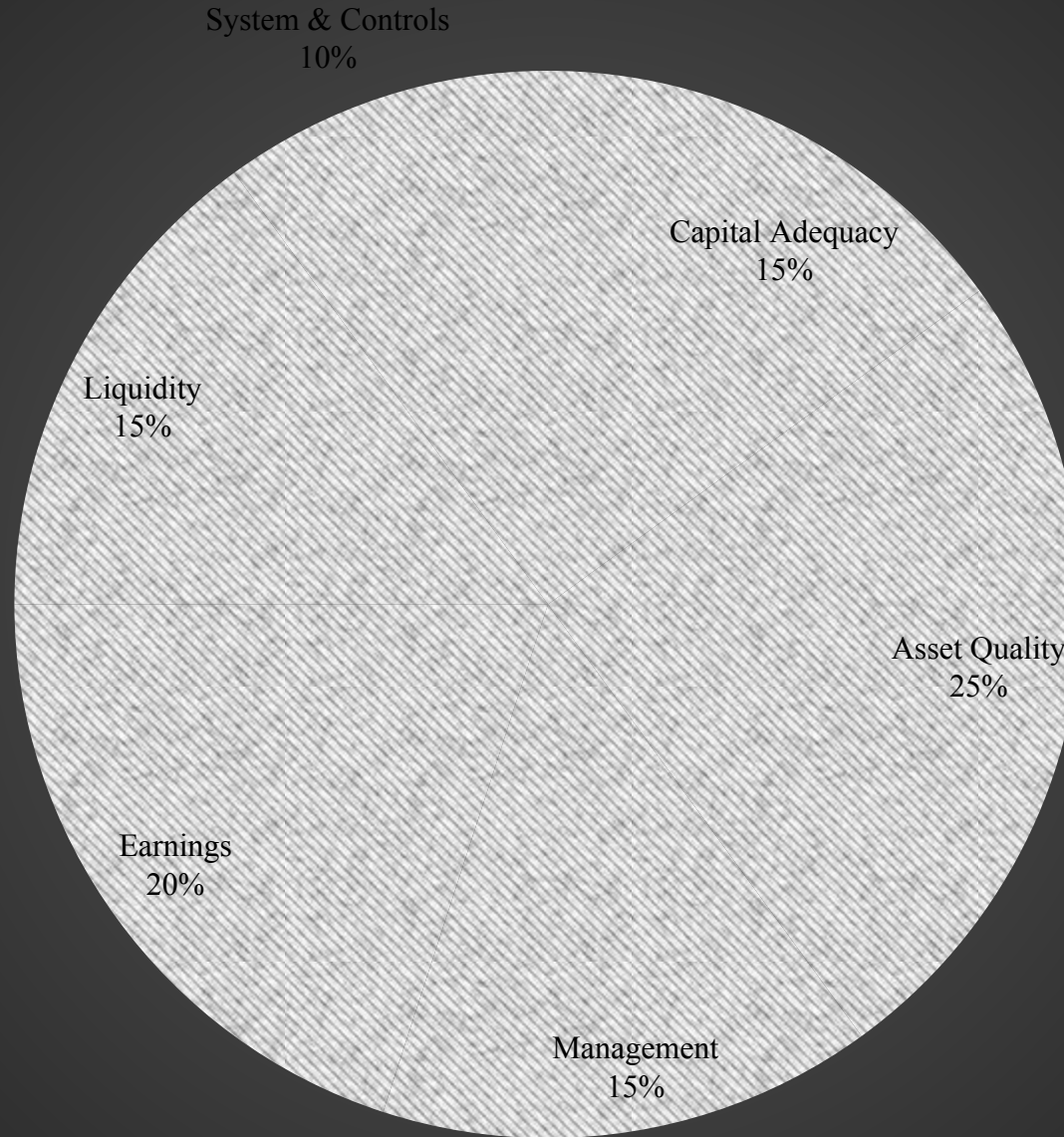
दूरध्वनी क्र. ०२०-२३४६१२

मेल:- amm.audit@gmail.com

जा.क्र.सआ.-२०/लेप.-६/नापत व सेवक पतसंस्था/ले.प.वर्गवारी निकष/६००/२०२४ दि.२०/०३/२०२४

राज्यातील नागरी / ग्रामिण बिगर शेती
सहकारी पतसंस्था व सेवक सहकारी पत
संस्थांच्या वैधानिक लेखापरीक्षण वर्गवारीचे
सुधारित निकष लागू करणेबाबत...

CAMELS (BANK AND SOCIETY)

■ Capital Adequacy ■ Asset Quality ■ Management ■ Earnings ■ Liquidity ■ System & Controls

1. भांडवल पर्याप्तता (Capital Adequacy) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
भांडवल निधीची (स्वनिधी) जोखमभारती जिंदगीशी प्रमाण	$> 9\%$	50 Marks
भांडवल निधीची (स्वनिधी) वाढवणाची क्षमता :-	1. कर्ज रकमेतून उपविधीनुसार कर्जाचे प्रमाणात भाग रकम कपात करीत असल्यास	02 Marks
	2. नफ्यातून सहकार कायद्यातली तरतुदी प्रमाण राखावी निधीची उभारणे केली असल्यास	06 Marks
	3. नफ्यातून सहकार कायदा नियम व संस्था उपविधीतील तरतुदीनुसार इतर निधींची उभारणी	02 Marks
वसूल भाग भांडवलात झालेली वाढ	$> 10\%$	15 Marks
स्वनिधीतील वाढ:-	$\geq 7.5\%$	25 Marks

१

भांडवल निधीचे (स्वनिधी) जोखीमभारीत जिंदगीशी प्रमाण
(CRAR- Capital to Risk Weighted Assets Ratio):-

५०

अ) ९% पेक्षा अधिक

५०

ब) ७% पेक्षा अधिक ते ९% पर्यंत

३६ ते ४५

क) ५% पेक्षा अधिक ते ७% पर्यंत

२६ ते ३५

ड) ३% पेक्षा अधिक ते ५% पर्यंत

१६ ते २५

इ) ३% व त्यापेक्षा कमी

० ते १५

भांडवल पर्याप्तता प्रमाण किंवा भांडवल निधीचे (स्वनिधीचे) जोखीम भारीत मालमत्ता/ जिंदगीशी असलेले प्रमाण- CRAR (Capital To Risk Weighted Asset Ratio)

- भारतीय रिझर्व बँकेने सर्वच बँकांना भांडवल पर्याप्तता प्रमाण लागू केलेले असून सदरचे प्रमाण 9% निश्चित केलेले आहे.
- याचप्रमाणे नियामक मंडळाने दि.23/08/2022 रोजी परिपत्रक निर्गमित करून पतसंस्थांना भांडवल निधीचे (स्वनिधीचे)जोखीम भारीत मालमत्ता/ जिंदगीशी असलेले प्रमाण, सन 2022-23 पासून 9% राखणेबाबत निर्देश दिलेले आहेत.
- संस्थांकडे पुरेसे स्वभांडवल आहे किंवा नाही हे तपासण्यासाठी CRARचे प्रमाण काढले जाते. ज्या संस्थेचे स्वनिधी उत्तम ती संस्था आर्थिक दृष्ट्या सक्षम समजली जाते.
- मुख्यतः स्वनिधी हा संस्थेच्या आर्थिक अडचणीच्या वेळी किंवा आपत्तालीन परिस्थितीमध्ये आघात प्रतिबंधक (बफर) म्हणून कार्य करीत असल्याने स्वनिधी उत्तम असणे आवश्यक आहे.
- अडचणीच्या काळात ठेवीदारांची विश्वासार्हता वाढवण्यास स्वनिधीचा उपयोग होतो.
- संस्थेच्या अनेक मालमत्ता ह्या जोखमीच्या असतात व ही जोखीम पेलण्या इतपत पुरेशे भांडवल संस्थेकडे असणे आवश्यक असते.
- त्यानुसार ज्या संस्थांचा CRAR 9% पेक्षा जास्त आहे. त्या संस्था आर्थिक दृष्ट्या सक्षम समजल्या जातात.
- CRARचे प्रमाण कशा पद्धतीने काढले जाते हे सखोलपणे अभ्यासणे अत्यावश्यक आहे

CRAR काढण्याचे सुत्र

स्वनिधी

• $CRAR = \text{-----} \times 100$

जोखीम भारीत मालमत्ता/ जिंदगीचे मूल्य

स्वनिधी = (अ)- (ब)

• अ मध्ये खालील बाबींचा समावेश करण्यात यावा.

1. वसूल भाग भांडवल
2. राखीव निधी
3. इमारत निधी
4. लाभांश समीकरण निधी
5. गुंतवणूक चढउतार निधी
6. उत्तम जिंदगी/उत्पादक कर्जावरील तरतूद
7. शिल्लक नफा (मागील शिल्लक नफा + चालू वर्षातील नफ्यातून अंदाजित लाभांश वजा जाता शिल्लक नफा)
8. एनपीए जादा तरतूद (केली असल्यास)

• वजा ब मध्ये खालील बाबींचा समावेश करण्यात यावा.

1. संचित तोटा
2. कमी केलेले एनपीए तरतूद
3. कमी केलेले थकव्याज तरतूद
4. कराव्या लागणाऱ्या परंतु न केलेली खर्चाची तरतूद

11. भांडवल पर्याप्तता प्रमाण तथा भांडवल निधीचे (स्वनिधीचे) जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीशी प्रमाण: CRAR (Capital to Risk Weighted Assets Ratio) / CAPITAL ADEQUACY RATIO(CAR):

भारतीय रिझर्व्ह बँकेने माहे एप्रिल १९९२ मध्ये बेसल कमीटीच्या निर्णयानुसार भारतातील बँकांना (विदेशी बँकासहीत) भांडवल पर्याप्तता प्रमाणे संकल्पना राबविण्यास सुरुवात झाली.

सदरची संकल्पना लागू करण्याचा मुख्य हेतू मार्केटमधील बदलामुळे उदा.क्रेडीट रिस्क व मार्केट रिस्क, व्याज दर, विदेशी चलन विनिमय दर किंवा करंसी एक्सचेंज रेट, कम्मोडीटी रेटइ.मुळेबँकेस काही लॉस निर्माण झाले तर सदरचे लॉस सस्टेन करण्यासाठी भांडवलाची किमान पर्याप्तता आहे किंवा कसे? त्यामुळे नियमीत दैनंदिन व्यवहारावर त्याचा परिणाम न होता सदरचे लॉस बँक सहन करू शकेल इतपत किमाल भांडवल पर्याप्तता असणे आवश्यक आहे.

नियामक मंडळाने त्याचेकडील परिपत्रक जा.क्र.पतसंस्था/सआ-५/ नि.मं./सन.२०२२/२४११ दि.२३.०८.२०२२ नुसार राज्यातील पतसंस्थांना भांडवल निधीचे (स्वनिधीचे)जोखीम भारीत मालमत्ता /जिंदगीशी असलेले प्रमाणे आर्थिक वर्ष सन.२०२२-२३ पासून लागू केले आहे. त्यानुसार पतसंस्थांना स्वनिधीचे प्रमाण ९% असणे आवश्यक आहे.

* संस्थेकडे जोखीम भारीत मालमत्तेच्या प्रमाणात किमान पर्याप्तता आहे काय हे निश्चित करण्यासाठी CRAR ची परिगणना केली जाते.

* पर्याप्त स्वनिधी असणे ही बाब संस्थेच्या आर्थिक अडचणीच्या वेळी किंवा आपत्कालीन परिस्थिती निर्माण झाली तर त्यावेळी सदरचा निधी शॉक अॅब्सॉर्बर (shock absorber) म्हणून काम करतो व त्यामुळे स्वनिधी अधिक असणे ही बाब संस्थेच्या दृष्टीने महत्वाची आहे.

* **CRAR काढण्याचे सूत्र:**

स्वनिधी

$$\text{CRAR} = \frac{\text{स्वनिधी}}{\text{जोखीम भारीत मालमत्ता / जिंदगीचे मूल्य}} \times 100$$

● स्वनिधीची परिगणना करतांना पुढील नमुद प्रमाणे प्रमाणित करण्यात आलेल्या ताळेबंदात ३१ मार्च अखेर दर्शविण्यात आलेल्या खात्यांवरील रकमांचा अंतर्भाव करावा.

1. वसूल भाग भांडवल
2. राखीव निधी
३. इमारत निधी
४. लाभांश समकरण निधी

५. गुंतवुणक चढउतार निधी
६. उत्तम जिंदगीवरील /उत्पादक कर्जावरील तरतुद
७. संचीत नफा
८. एन.पी.ए. तरतुद जादा केली असल्यास जादाची रक्कम (वजा) बः यामध्ये खालील पुढील बाबींचा अंतर्भाव करावा.
९. संचीत तोटा
१०. कमी केलेली एन.पी.ए तरतुद
११. कमी केलेली थकव्याज तरतुद
१२. कराव्या लागणाऱ्या परंतु न केलेल्या खर्चाच्या तरतुदी.

स्वनिधी = अ ची एकुण बेरीत वजा ब ची एकुण बेरीज(अ-ब)

जोखीम भारीत मालमत्तेचे / जिंदगीचे मुल्य परिगणना (Risk weighted asset value):

३१ मार्च. अखेरच्या प्रमाणित ताळेबंदात दर्शविण्यात आलेल्या मालमत्ता व येणे बाजुस दर्शविण्यात आलेल्या मालमत्तांचे विविध खात्यावरील रकमा व त्या खात्यावरील मालमत्तेच्या जोखीमीचे प्रमाण निश्चित करुन दिलेले आहे. त्याप्रमाणे परिगणना करुन त्या जिंदगीची जोखीम किती आहे. त्या सर्वाची बेरीज करुन आलेल्या एकुण भारीत मुल्याशी स्वनिधीचे प्रमाण किती आहे हे पुढील तक्त्यात नमुद केले आहे.

अ:-जोखीम मालमत्तेचे मुल्य परिगणना:

अ.क्र.	मालमत्ता	येणे बाकी	जोखीम भार (%)	जोखीमयुक्त मालमत्ता $५=(३ \times ४/१००)$
१	२	३	४	५
१	रोख शिल्लक			
२	जिल्हा बँकेतील व इतर बँकातील (कलम ७० प्रमाणे) शिल्लक रक्कमा			
	अ) चालु ठेव खाते		२०	
	ब) बचत ठेव खाते		२०	

३	इतर अन्य (कलम ७० व्यतिरीक्त) संस्थेतील शिल्लक			
	अ) चालु ठेव खाते		१००	
	ब) बचत ठेव खाते		१००	
	क) अन्य पतसंस्था / मल्टीस्टेट संस्थातील शिल्लक		१००	
४	गुंतवणुक:			
	अ) जिमस बँक भागातील गुंतवणुक		२०	
	ब (इतर सहकारी संस्थांच भागातील गुंतवणुक		१००	
	क) जिमस बँक व इतर बँकातील (कलम ७०)		२०	
	ड) सरकारी रोखे		२.५	
	इ) अन्य रोखे / बाँडस / लिक्वीड फंड गुंतवणुक		१०२.५	
	ई) पोस्टल एनएससी / केव्हीपी / मधील गुंतवणुक		२.५	
	उ) कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधीची बँकेच्या ठेवीमधे / भविष्य निर्वाहनिधी ट्रस्टमधे केलेली गुंतवणुक		२०	
	ऊ) इतर अन्य सर्व (मल्टीस्टेट व राज्य नोंदणीकृत) पतसंस्था मधील ठेवी		१००	
	ए) सह. साखर कारखाने, सुतगिरण्या, प्रक्रिया संस्था, सर्वप्रकारच्या (सहकारी संस्था / शैक्षणिक / धर्मदाय संस्था इ.संस्थामधील गुंतवणुक)		१२५	
	ऐ) बंद पडलेल्या सहकारी बँका / पतसंस्थातील गुंतवणुक पुर्ण तरतुद व्याजासह केली नसल्यास		१२५	
	ओ) बंद पडलेल्या सह बँका / पतसंस्थामधील गुंतवणुक संपुर्ण तरतुद व्याजासह केली असल्यास		०	

३	इतर अन्य (कलम ७० व्यतिरीक्त) संस्थेतील शिल्लक			
	अ) चालु ठेव खाते		१००	
	ब) बचत ठेव खाते		१००	
	क) अन्य पतसंस्था / मल्टीस्टेट संस्थातील शिल्लक		१००	
४	गुंतवणुक:			
	अ) जिमस बँक भागातील गुंतवणुक		२०	
	ब (इतर सहकारी संस्थांच भागातील गुंतवणुक		१००	
	क) जिमस बँक व इतर बँकातील (कलम ७०)		२०	
	ड) सरकारी रोखे		२.५	
	इ) अन्य रोखे / बाँडस / लिक्वीड फंड गुंतवणुक		१०२.५	
	ई) पोस्टल एनएससी / केव्हीपी / मधील गुंतवणुक		२.५	
	उ) कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधीची बँकेच्या ठेवीमधे / भविष्य निर्वाहनिधी ट्रस्टमधे केलेली गुंतवणुक		२०	
	ऊ) इतर अन्य सर्व (मल्टीस्टेट व राज्य नोंदणीकृत) पतसंस्था मधील ठेवी		१००	
	ए) सह. साखर कारखाने, सुतगिरण्या, प्रक्रिया संस्था, सर्वप्रकारच्या (सहकारी संस्था / शैक्षणिक / धर्मदाय संस्था इ.संस्थामधील गुंतवणुक)		१२५	
	ऐ) बंद पडलेल्या सहकारी बँका / पतसंस्थातील गुंतवणुक पुर्ण तरतुद व्याजासह केली नसल्यास		१२५	
	ओ) बंद पडलेल्या सह बँका / पतसंस्थामधील गुंतवणुक संपुर्ण तरतुद व्याजासह केली असल्यास		०	

५	कर्जे व अग्रीम			
	अ) ठेवतारण / एलआयसी तारण / एनएससी तारण इत्यादी		०	
	ब (वैयक्तीक जामिनकी / विनातारणी कर्जे		१२५	
	क) कर्मचारी कर्जे		२०	
	ड) रु.२.०० लाखापर्यंतची सोनेतारण कर्जे		५०	
	इ) रु.२.०० लाखापर्यंतची गृहतारण हौसिंग कर्जे		५०	
	ई) इतर सर्व प्रकारची अल्प, मध्यम, दिर्घ मुदत तारणी कर्जे		१००	
६	स्थावर मालमत्ता			
	अ) जमीन, इमारत		१००	
	ब (डेडस्टॉक / फर्निचर , बँक काऊंटर, संगणक, संगणक प्रणाली व ईलेक्ट्रीकल साहीत्य इत्यादी		१००	
	क) वाहने		१००	
७	इतर मालमत्ता			
	अ) गुंतवणुकीवरील येणे व्याज		२०	
	आ) कर्जावरील येणे व्याज		१००	
	इ) भांडवली खर्च (जागा / इमारत / खरेदी / बांधकाम (अॅडव्हान्स		१२५	
	ई) तसलमात /अॅडव्हान्स येणे रक्कमा		१२५	
	उ) शिल्लक स्टेशनरी		१००	
	उ) इतर येणे रकमा		१००	
	ई) डिपॉजीट, जीएसटी, आयकर,येणे रकमा		१००	
८	दुवेरजी रकमा		०	
९	एकुण जोखीमयुक्त मालमत्ता			

४ स्वनिधीतील वाढ :-

२५

अ) स्वनिधीमध्ये गत वर्षाशी तुलना करता ७.५% व त्यापेक्षा जास्त वाढ असल्यास

२५

ब) स्वनिधीमध्ये गत वर्षाशी तुलना करता ५% व त्यापेक्षा जास्त ते ७.५% पेक्षा कमी वाढ असल्यास

२०

क) स्वनिधीमध्ये गत वर्षाशी तुलना करता २.५% व त्यापेक्षा जास्त ते ५% पेक्षा कमी वाढ असल्यास

१०

ड) स्वनिधीमध्ये २.५% पेक्षा कमी वाढ असल्यास

५

इ) स्वनिधीमध्ये गत वर्षाच्या तुलनेत घट / न्हास असल्यास

०

१. स्वनिधी :-

स्वनिधीची परिगणना खालीलप्रमाणे करण्यात यावी.

स्वनिधी = वसुल भागभांडवल + राखीव निधी + इमारत निधी + लाभांश समानीकरण निधी + निव्वळ नफ्यातून उभारलेला गुंतवणूक चढउतार निधी + नफा विभागणीतून निर्माण केलेले व कोणतीही बाह्यदेयता नसलेले निधी + उत्पादक व अनुत्पादक जिंदगीची जादा केलेली तरतूद + शिल्लक नफा (मागील शिल्लक नफा + चालू वर्षातील नफ्यातून अंदाजित लाभांश रक्कम वजा जाता शिल्लक नफा)

वजा (-) संचित तोटा (-) कमी केलेली उत्पादक व अनुत्पादक जिंदगीची तरतूद (-) कमी केलेली थकव्याज तरतूद (-) कराव्या लागणा-या मात्र न केलेल्या खर्चाची तरतूद

(स्वनिधीमध्ये सभासद कल्याण निधी, सेवक कल्याण निधी, धर्मादाय निधी, झीज निधी, संशयित व बुडीत कर्ज निधी या निधींचा समावेश करू नये.)

2. जिंदगी की गुणवत्ता (Assets Quality):- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
निवड अनुत्पादक जिंदगी (Net NPA) प्रमाण:-	0%	30 Marks
ढोबळ अनुत्पादक जिंदगी (Gross NPA) प्रमाण:-	$\leq 5 \%$	15 Marks
गतवर्ष अखेर असणाऱ्या अनुत्पादक (NPA) कर्जापैकी चालू आर्थिक वर्षात झालेल्या वसुलीचे प्रमाण:-	$\geq 30\%$	15 Marks

२. जिंदगीची गुणवत्ता (Assets Quality) :- १०० गुण

१	निव्वळ अनुत्पादक जिंदगी (Net N.P.A.) प्रमाण :-	३०	
	अ) ०% ते ५% पर्यंत असल्यास	३० ते २०	
	ब) ५% पेक्षा अधिक ते १०% पर्यंत असल्यास	१९ ते १०	
	क) १०% पेक्षा अधिक ते १५% पर्यंत असल्यास	९ ते ०	
२	ढोबळ अनुत्पादक जिंदगी (Gross N.P.A.) प्रमाण :-	१५	
	अ) ५% व त्यापेक्षा कमी असल्यास	१५	
	ब) ५% पेक्षा अधिक ते १०% पर्यंत असल्यास	१४ ते १०	
	क) १०% पेक्षा अधिक ते १५% पर्यंत असल्यास	९ ते ५	
	ड) १५% पेक्षा अधिक ते २०% पर्यंत असल्यास	४ ते ०	
३	गत वर्षअखेर असणाऱ्या अनुत्पादक (N.P.A.) कर्जापैकी चालू आर्थिक वर्षात झालेल्या वसुलीचे प्रमाण :-	१५	
	अ) २०% पेक्षा अधिक ते ३०% व त्यापेक्षा अधिक असल्यास	११ ते १५	
	ब) १०% पेक्षा अधिक ते २०% पर्यंत असल्यास	६ ते १०	
	क) १०% पर्यंत असल्यास	० ते ५	

- जिंदगी की गुणवत्ता (Assets Quality):- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
कर्ज व्यवहार:-	1. कर्ज प्रकरणी आवश्यक ते दस्तऐवज व कागदपत्रे घेऊन कर्ज अर्ज परिपूर्ण भरलेला असल्यास	4 Marks
	2. कर्ज दाराचे संपत्ती स्थिती आर्थिक पद धारण मालमत्ता परतफेडीची क्षमता इत्यादी बाबत टिप्पणी सादर करून व उपविद्येतील तरतुदीनुसार कर्ज मंजूर व वितरित केली असल्यास	4 Marks
	3. उपविधी मधील तरतुदी मन्या मग मंडळी निर्णयाप्रमाणे वैयक्तिक व समूह महत्त्व कर्ज मर्यादेचे (individual and group explore limit) पालन केले असल्यास	4 Marks
	4. ज्या कर्जास तारण घेणे आवश्यक आहे अशा कर्जाच्या बाबतीत पुरेसे व विक्रो योम्य धारण धारण मालमत्तेचा शोध अहवाल घेऊन मूल्यांकन करून कर्ज वितरित केली जात असल्यास	4 Marks
	5. त्यावर तारण मालमत्तेचे नोंदणीकृत गहाणखत करून कर्जबोजा नोंद केली जात असल्यास	4 Marks

- जिंदगी की गुणवत्ता (Assets Quality):- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
कर्ज व्यवहार:-	6. उपविधीतील तरतुदीप्रमाणे एकूण कर्जामध्ये कर्ज प्रकरणानुसार कलाम कर्ज मर्यादेचे पालन केले असल्यास	4 Marks
	7. कर्ज मंजूर उद्देशाप्रमाणे कर्ज रक्कमेच्या विनियोगाची तपासणी केली असल्यास	4 Marks
	8. कर्जास तारण मालाची/ मालमतेची नियमित तपासणी होत असल्यास	3 Marks
	9. वितरित केलेल्या कर्जातून भाग रक्कम व्यवितरित अन्य कपातील केल्या नसल्यास	3 Marks
	10. नियामक मंडळ निर्णयाप्रमाणे कर्जावरील कलाम व्याजदर मर्यादेचे पालन केले असल्यास	3 Marks
	11. उपविधी मधील कर्ज विषयक नियमास अनुसरून संचालक व त्यांचे नातेवाईक यांची कर्ज व्यवहार निष्कर्ष बाबत देणे कर्ज मर्यादेचे उल्लंघन झाले नसल्यास	3 Marks

3. व्यवस्थापन (Management) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
सभा कामकाज:-	1. सभांची सूचना (आधी मंडळ बैठक व्यवस्थापन समिती) विहित व्यवस्थित पाठविली असल्यास	1 Marks
	2. वार्षिक सर्वसाधारण सभा सहकार कायदा कलम ७५(२) मधील तरतुदीनुसार विहित मुदतीत घेतली असल्यास	1 Marks
	3. संचालक मंडळाचे उपविधीतील तरतुदी प्रमाणे दरमहा किमान एक सभा घेऊन सभा कामकाज होत असल्यास	2 Marks
	4. संचालक मंडळ सभेमध्ये आयल्या वेळेच्या विषयात धोरणात्मक बाबींवर निर्णय घेतले नसल्यास	2 Marks
	5. उपविधीतील तरतुदीनुसार उप समित्यांची स्थापना करून कामकाज होत असल्यास	2 Marks
	6. उपविधीनुसार व्यवस्थापन समितीने तिची कर्तव्य व जबाबदाऱ्यांचे पालन करून कामकाज केले असल्यास	2 Marks
	7. संचालक मंडळ सभेचे इतर प्रत्येक संचालकांना वेळीच पाठविले जात असल्यास	

- व्यवस्थापन (Management) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
सहकार तज्ञ संचालक:-	1. उपविधीनुसार बँकिंग/ कायदा/ लेखांकन/ संधी लेखापाल/ सहकार क्षेत्रातील व्यवस्थापकीय पातळीवरील किंवा संचालक मंडळ सदस्य म्हणून किमान ५ वर्षांचा अनुभव असेल यापैकी कमाल दोन तज्ञ संचालक विकृत केले असल्यास	2 Marks
	2. वरील मधील नमूद पात्रतेप्रमाणे एक तज्ञ संचालक, संचालक मंडळावर स्वीकृत केला असल्यास	1 Marks
	3. वरील मधील नमूद पात्रतेप्रमाणे एक तज्ञ संचालक, संचालक मंडळावर स्वीकृत केला नसल्यास किंवा दोन पेक्षा जास्त तज्ञ संचालक स्वीकृत केला असल्यास	0 Marks
	4. तज्ञ संचालक किमान ५०% संचालक मंडळ साभांना उपस्थित असल्यास	2 Marks
	5. तज्ञ संचालक ५०% पेक्षा कमी संचालक मंडळ सरांना उपस्थित असल्यास	0 Marks

- व्यवस्थापन (Management) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
सहकारी शिक्षण व प्रशिक्षण:-	1. एका आर्थिक वर्षात एकूण सभासदांपैकी किमान १/५ सभासदांना शासनाने अधिसूचित केलेल्या प्रशिक्षण संस्थेत १ ते ३ दिवसांचे प्रशिक्षण दिले असल्यास	10 Marks
	2. संचालकांना शासनाने अधिसूचित केलेल्या प्रशिक्षण संस्थेत किमान १ ते ३ दिवसांचे प्रशिक्षण दिले असल्यास	10 Marks
	3. अधिकारी/ कर्मचाऱ्यांना (वसुली अधिकारी धरून) शासनाने अधिसूचित केलेल्या प्रशिक्षण संस्थेत वर्षात किमान २ ते ७ दिवसांचे प्रशिक्षण दिले असल्यास	10 Marks
	4. व्यवस्थापक / सर व्यवस्थापक/ महाव्यवस्थापक/ कार्यकारण संचालक/ मुख्य कार्यकारी अधिकारी वरिष्ठ अधिकारी नेमणुका:-	6 Marks
अनुत्पादक जिंदगी (NPA) मधील संशयित वर्गवारीतील(Doubtful Category)कर्जदारांवर कायदेशीर कारवाई:-	100%	20 Marks

- व्यवस्थापन (Management) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
कलम १०१ खालील वसुली दाखले/ कलम ९१ खालील निवाडे अंमलबजावणी	$\geq 75\%$	10 Marks
सभासत्व:-	१. गत सालच्या तुलनेत सभासद संख्येत झालेली वाढ २. सभासद प्रवेश ३. वारस नेमणूक (Nomination) ४. भाग प्रमाणपत्र /भाग दाखला	10 Marks 2 Marks 2 Marks 2 Marks
संचालक मंडळ निवडणूक-संचालक मंडळाच्या निवडणुकी संदर्भात कायदा व नियमातील तरतुदीप्रमाणे आवश्यक ती पूर्तता वेळेवर केली असल्यास		2 Marks

4 . उत्पन्न (Earnings) :- १००-

Particulars	Ideal Ratios	Marks
निव्वळ नफ्याचे सरासरी खेळत्या भांडवलाशी प्रमाण	> 1%	10 Marks
निव्वळ नफ्याचे सरासरी कर्ज अधिक गुंतवणूकोसी प्रमाण:-	> 1.25%	10 Marks
निव्वळ नफ्याचे स्वनिधीशी प्रमाण:-	> 10 %	30 Marks
व्याजातील सरासरी दुरावा (Margin):-	> 3 %	10 Marks
शिल्लक नफा व सर्व निधीस वर्ग केलेल्या नफ्याचे निव्वळ नफ्याशी प्रमाण	> 75 %	10 Marks
व्यवसायातील नफ्याचे (operating profit) सरासरी खेळत्या भांडवलाशी प्रमाण :-	> 2 %	10 Marks
व्यवस्थापन खर्चाचे सरासरी खेडत्या भांडवलाशी प्रमाण	< =2%	15 Marks
तरतूदी		5 Marks

५. A.L.R., (Average Lending Rate), (कर्जाचा सरासरी व्याज दर), (Average Borrowing Rate) (ठेवींचा सरासरी व्याज दर):

मा.सहकार आयुक्त व निबंधक, सहकारी संस्था, महाराष्ट्र राज्य यांचेकडील परिपत्रक जा.क्र.ना.बँका/ डी-४ / पतसंस्था /कर्ज-ठेवी /व्याजदर /२०१८/०८ दि.१२ नोव्हेंबर २००८ मध्ये ALR (Average Lending Rate), ABR(Average Borrowing Rate), Spread (दुरावा), नफा आणि अनुषंगीक बाबींची निश्चितीची पद्धत नमुद केली आहे. संस्थेने त्याचा ALR व ABR विचारात घेवून संस्थेचे ठेवी व कर्जावरील व्याजदर निश्चित करण्यात यावे.

ABR व ALR ठरविण्याची पद्धती खालीलप्रमाणे:

$$१. \text{ ABR ठेवींचा सरासरी व्याज दर } = \frac{\text{वर्षभरात ठेवींवर दिलेले व्याज (Interest paid during the year)}}{\text{वर्षभरात ठेवींची सरासरी (Average deposit during the year)}} \times १००$$

सरासरी ठेवी = माहे एप्रिल ते मार्च या कालावधीतील जनरल लेजरप्रमाणे प्रत्येक महिन्याच्या अखेरीस दर महिना अखेरीस प्रत्येक ठेवखात्यांवरील दर्शविलेल्या ठेवींच्या रकमांची एकुण बेरीत करुन येणारी रक्कम म्हणजे एकुण ठेवी व सा १२ महिन्याच्या एकुण ठेवींच्या रकमेस १२ ने भागल्यास सरासरी ठेवींची रक्कम निश्चित करता येते.

$$\text{सरासरी ठेव} = \frac{\text{१२ महिन्याच्या एकुण ठेवींची रक्कम}}{१२}$$

$$२. \text{ ALR कर्जाचा सरासरी व्याज दर } = \frac{\text{वर्षभरात कर्जावर मिळालेल व्याज (Interest received during the year)}}{\text{(वर्षभरात कर्जाची सरासरी (Average Loan during the year))}} \times १००$$

सरासरी कर्जे : माहे एप्रिल ते मार्च या कालावधीतील प्रत्येक महिन्याच्या अखेरीस जनरल लेजरप्रमाणे दर महिना अखेरीस सर्व कर्जखात्यावर दर्शविलेल्या कर्जाच्या रकमांची एकुण बेरीत करुन येणारी रक्कम म्हणजे एकुण कर्जे व सा १२ महिन्याच्या एकुण कर्जाच्या रकमेस १२ ने भागल्यास सरासरी कर्जाची रक्कम निश्चित करता येते.

$$\text{सरासरी कर्जे} = \frac{\text{१२ महिन्याच्या एकुण कर्जाची रक्कम}}{१२}$$

- ABR व ALR यामधील दुरावा हा किमान ३ % असावा.
- ठेवीवरील व्याजदर ठरवितांना Asset liability Management प्रमाणे नेमका Missmatch कोणत्या बकेटमध्ये आहे या बाबीचाही विचार करण्यात यावा .
- दुरावा वजा प्रशासकीय खर्च= नफा

नफा-तोटा पत्रकाशी संबंधीत गुणोत्तरे

अ. क्र.	तपशिल	गणना सुत्र	आदर्श प्रमाण %
1	एकूण उत्पन्नाचे खेळते भांडवलाशी	$\text{एकूण उत्पन्न} \div \text{खेळते भांडवल} \times 100$	11 %
2	व्यवस्थापन खर्चाचे खेळते भांडवलाशी	$\text{व्यवस्थापन खर्च} \div \text{खेळते भांडवल} \times 100$	2 %
3	निव्वळ नफ्याचे खेळते भांडवलाशी	$\text{निव्वळ नफा} \div \text{खेळते भांडवल} \times 100$	1-2%
4	निव्वळ नफ्याचे एकूण उत्पन्नाशी	$\text{निव्वळ नफा} \div \text{एकूण उत्पन्न} \times 100$	10 %
5	व्यवस्थापन खर्चाचे एकूण उत्पन्नाशी	$\text{व्यवस्थापन खर्च} \div \text{एकूण उत्पन्न} \times 100$	30 ते 35 %
6	आस्थापना खर्च एकूण उत्पन्नाशी	$\text{आस्थापना खर्च} \div \text{एकूण उत्पन्न} \times 100$	20 ते 25 %
7	दिलेले व्याज एकूण उत्पन्नाशी	$\text{दिलेले व्याज} \div \text{एकूण उत्पन्न} \times 100$	50 ते 55 %

5) तरलता (Liquidity) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
सरासरी कर्ज व ठेवी प्रमाण (CD Ratio -Credit to Deposit Ratio):-	65% - 70 %	40 Marks
वैधानिक तरलता निधी प्रमाण (S.L.R- Statutory Liquidity Ratio):-	- नियामक मंडळांनी निर्धारित केल्यानुसार संस्थेने दैनंदिन पद्धतीने वैधानिक तरलता निधी प्रमाण राखून तरल ते पोटी कलम ७० व १४४- १०अ प्रमाणे गुंतवणूक केली असल्यास - संस्थेने वैज्ञानिक तरलता निधीबाबत दैनंदिन पद्धती ने नोंदणी ठेवून मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी अशा नोंदी प्रमाणित करून संचालक मंडळ सभेत दरमहा नोंद घेतली असल्यास - नियामक मंडळाने निर्धारित केल्यानुसार संस्थेने वैज्ञानिक तरलता निधीचे विहित नमुन्यातील तिमाही विवरण पत्र लिहीत मुदतीत निबंधक कार्यालयास सादर केले असल्यास	15 Marks 3 Marks 2 Marks
रोख राखीव निधी प्रमाण (Cash Reserve Ratio):-	- नियामक मंडळाने निर्धारित केल्यानुसार संस्थेने दैनंदिन पद्धतीने रोख राखीव निधी प्रमाण राखून कलम ७० व १४४ - ९ अ चे पालन केले असल्यास - संस्थेने रोख राखीव निधीबाबत दैनंदिन पद्धतीने नोंदी ठेवून मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी अशा नोंदी प्रमाणित करून संचालक मंडळ सभेत दर महा नोंदणी घेतली असल्यास - नियामक मंडळांनी निर्धारित केल्यानुसार संस्थेने रोख राखीव निधीचे विहित नमुन्यातील तिमाही विवरण पत्र लिहीत मुदतीत निबंधक कार्यालयास सादर केले असल्यास	5 Marks 3 Marks 2 Marks

- तरलता (Liquidity) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
मुदत ठेवींचे एकूण ठेवींशी सरासरी प्रमाण (Ratio of Term Deposits to Total Deposits):-	< 70%	10 Marks
एकूण गुंतवणुकीत अनुत्पादक गुंतवणुकीचे प्रमाण :-	< 5%	10 Marks
गतसालच्या तुलनेत ठेवीमधील सरासरी वाढ:-	> 15%	10 Marks

१	सरासरी कर्ज व ठेवी प्रमाण (CD Ratio - Credit to Deposit Ratio) :-	४०	
	अ) ६५% ते ७०% पर्यंत असल्यास	४०	
	ब) ७१% ते ७५% पर्यंत असल्यास	२५	
	क) ७६% ते ८०% पर्यंत असल्यास	१०	
	ड) ६०% ते ६४% पर्यंत असल्यास	३०	
	इ) ५५% ते ५९% पर्यंत असल्यास	२५	
	ई) ५०% ते ५४% पर्यंत असल्यास	१५	
	उ) ४५% ते ४९% पर्यंत असल्यास	१०	
	ऊ) ४५% पेक्षा कमी व ८०% पेक्षा जास्त असल्यास	०	

सी.डी. रेशो- (Credit-Deposit Ratio)

- संस्थेने उभारलेल्या ठेवींच्या किती प्रमाणात, संस्थेने कर्ज वाटप केलेले आहे याचे प्रमाण काढण्यासाठी सीडी रेशोचा वापर केला जातो.
- मा. सहकार आयुक्त कार्यालयाच्या दि.28/03/2003 च्या पत्रानुसार सी.डी. रेशो कसा काढावा याबाबत मार्गदर्शक सुचना दिलेल्या आहेत.
- सीडी रेशो काढण्याचे सूत्र

$$\text{सीडी रेशो} = \frac{\text{एकूण कर्ज - कर्ज वाटपास उपलब्ध असलेले स्वनिधी - बाहेरून उभारलेले कर्ज}}{\text{एकूण ठेवी}} \times 100$$

कर्ज वाटपास उपलब्ध स्वनिधी

- यामध्ये कर्ज वाटपास उपलब्ध स्वनिधी खालिलप्रमाणे काढावयाचा आहे.
- कर्ज वाटपास उपलब्ध स्वनिधी = (अ)- (ब)
अ मध्ये खालील बाबींचा समावेश करण्यात यावा.
 1. स्वनिधी
 - वजा -
 - ब मध्ये खालील बाबींचा समावेश करण्यात यावा.
 1. राखीव निधी
 2. स्थावर व जंगम मालमत्तेतील गुंतवणूक
 3. सहकारी संस्थांच्या भागातील गुंतवणूक

रोख राखीव निधी प्रमाण :- (CRR)

- नियामक मंडळाने दि.10/05/2019 रोजीच्या पत्रानुसार कलम 144-9अ व 144-10अ मधील तरतुदीनुसार पतसंस्थानी ठेवावयाचे रोख राखीव निधी व तरलता निधीचे प्रमाण निश्चित करून दिलेले आहे.
- नियामक मंडळाने सदरचा निर्णय दि.01 जुलै 2019 पासून पतसंस्थाना लागू केलेला आहे.

अ रोख राखीव निधी प्रमाण - (CRR-Cash Reserve Ratio)

- नियामक मंडळाने दि. 10/05/2019 रोजीच्या पत्रानुसार, संस्थेकडे असलेल्या मागील तिमाही अखेरच्या एकूण ठेवीच्या 2% पेक्षा कमी नसेल इतकी रक्कम लगतचे चालू तिमाहीसाठी दैनंदिन पद्धतीने रोख राखीव निधी म्हणून ठेवावी लागेल असे निश्चित केलेले होते.
- नियामक मंडळाने त्यांचे दि.30.11.2019 च्या पत्रान्वये, रोख तरलता निधीचे प्रमाण 2% वरून 1% केलेले आहे.

उदा. दि.30/06/2022 रोजी क्ष संस्थेच्या एकूण ठेवी रु.200 कोटी असल्यास त्याच्या 1 टक्के प्रमाणे रु.2.00 कोटीपेक्षा कमी नाही इतकी रक्कम दि. 01/07/2022 ते दि.30/09/2022 या कालावधीत रोख राखीव निधी म्हणून ठेवणे बंधनकारक आहे. (म्हणजेच सदर तिमाहित प्रत्येक दिवशी किमान रु.2.00 कोटीची रक्कम रोख राखीव निधी म्हणून ठेवणे आवश्यक आहे.)

रोख राखीव निधीमध्ये खालिल रक्कमांचा समावेश होतो. (मुख्यालय व शाखांची एकत्रित रक्कम)

- 1 संस्थेकडे असलेली रोख रक्कम (नियम १०७ मध्ये नमूद मर्यादेचे अधीन राहून)
- 2 संस्थेची अन्य बँकेच्या बचत खात्यात असलेली एकूण रक्कम
- 3 संस्थेची अन्य बँकेच्या चालू खात्यात असलेली एकूण रक्कम
- 4 पंधरा दिवसांपेक्षा जास्त नाही एवढ्या मुदतीच्या अल्पमुदत ठेवींची रक्कम
- 5 धारण केलेल्या निर्धारित तरलता निधीतून कलम 144-10 अ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या मर्यादेपेक्षा अधिक प्रमाणात केलेल्या गुंतवणूकीवर काढलेले अधिकर्ष (म्हणजेच संस्थेने **25% पेक्षा** जास्त तरलता ठेवलेली असल्यास जादा असलेल्या तरलतेच्या गुंतवणुकीवर घेतलेले तारण कर्ज)

तरलता निधी प्रमाण (SLR- Statutory Liquidity Ratio)

- संस्थेकडे असलेल्या मागील तिमाही अखेरच्या एकूण ठेवीच्या **25% पेक्षा** कमी नसेल इतकी रक्कम लगतच्या चालू तिमाहिसाठी मुदत ठेवींमध्ये दैनंदिन पद्धतीवर ठेवावयाची आहे.
- उदा. दि.30/06/2022 रोजी **क्ष** संस्थेच्या एकूण ठेवी 200 कोटी असल्यास, त्याच्या **25%** प्रमाणे 50.00 कोटीपेक्षा कमी नाही इतकी रक्कम दि. 01/07/2022 ते दि.30/09/2022 या कालावधीत तरलता निधी म्हणून मुदत ठेव खाती गुंणतवणूक करणे बंधनकारक आहे. (म्हणजेच सदर तिमाहित प्रत्येक दिवशी किमान रु.50.00 कोटीची रक्कम तरलता निधी म्हणून मुदत ठेव खाती गुंणतवणूक करणे आवश्यक आहे.)
- तरलता निधीसाठी खालीलप्रमाणे मुदत ठेवींमध्ये गुंतवणूक करता येईल
 - राज्य सहकारी बँक,
 - जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक,
 - मागील सलग तीन वर्षे लेखापरीक्षण **वर्म अ** असणाऱ्या, तसेच रिझर्व बँकेच्या अद्यावत तपासणीनुसार ए ग्रेड असणाऱ्या **नागरी सहकारी बँका.**
 - रिझर्व बँकेच्या अद्यावत तपासणीनुसार ए ग्रेड असणाऱ्या, संस्थेच्या मुख्यालयाच्या ठिकाणी असलेल्या **राष्ट्रीयकृत तथा प्रादेशिक बँका,**
 - शासनाने सर्वसाधारण अथवा विशेष आदेशाद्वारे परवानगी दिलेल्या कोणत्याही प्रकारातील गुंतवणूक.

रोख राखीव निधी व तरलता निधीबाबत इतर महत्वाचे मुद्दे

- वरिलप्रमाणे रोख राखीव निधी व तरलता निधीबाबत दैनंदिन पद्धतीनुसार नोंदी ठेवावयाच्या आहेत.
- सदरच्या नोंदी मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी दररोज प्रमाणित करणे आवश्यक आहे.
- एकूण ठेवीच्या **25% प्रमाणे** केलेल्या गुंतवणुकी व्यतिरिक्त, अतिरिक्त गुंतवणूकीवर संस्थेस कर्ज काढण्यास मुभा आहे.
- **25%** तरलता निधीच्या गुंतवणूकीवर संस्थेस कर्ज काढता येणार नाही. निर्धारित तरलतेच्या गुंतवणूकीवर कर्ज काढल्यास तरलता राखली नसल्याचे समजण्यात येईल.
- नियामक मंडळाने केलेल्या विहित नमुन्यातील विवरण पत्रात रोख राखीव निधी व तरलता निधीबाबतची माहिती प्रत्येक तिमाहीच्या 15 व्या दिवशी किंवा तत्पूर्वी नियामक मंडळास सादर करणे बंधनकारक आहे.
- संस्थेने रोख राखीव निधी व तरलता निधीचे विहित केलेले प्रमाण न राखल्यास **कलम 144-31अ** अन्वये शास्तीची तरतुद आहे. हि बाब विचारात घेणे आवश्यक आहे.

प्रशासकीय व आस्थापनेवरील खर्च प्रमाण – (Cost of Management)

- नियामक मंडळाने दि.10/05/2019 रोजीच्या पत्रात, प्रशासकीय व आस्थापनेवरील खर्च प्रमाण निश्चित केलेले असून त्यानुसार बिगर कृषी पतसंस्थेचा आस्थापना व प्रशासकीय खर्च हा संस्थेच्या खेळते भांडवलाच्या 2 % पेक्षा अधिक असणार नाही.
- खेळते भांडवल कसे काढावे याबाबत, महाराष्ट्र सहकारी संस्थेने 1960 चे कलम 2(31) मध्ये व्याख्या नमुद असून खेळते भांडवलात खालिल बाबींचा समावेश होतो.
 - 1 वसूल झालेले भाग भांडवल
 - 2 राखिव निधी व नफा विभागणीतून निर्माण केलेले इतर निधी
 - 3 कर्ज काढून व इतर मार्गांनी उभा केलेला पैसा यासह संस्थेकडे असलेले निधी
- सर्वसाधारणपणे खेळते भांडवल काढण्यासाठी संस्थेच्या ताळेबंदातील देय बाजूच्या एकूण बेरजेतून क्वांट्रा (दुबेरजी) व्यवहाराच्या रक्कमा वजा केल्या जातात. उदा. NPA कर्जावरील व्याज, मुख्यालय व शाखा येणे देणे रक्कमा
- आस्थापना व प्रशासकीय खर्च – संस्थेच्या आर्थिक वर्षाच्या नफा-तोटा पत्रकातील खर्च बाजू मधील व्याज व कायदेशीर तरतुदी यांच्या रक्कमा वजा जाता उर्वरीत सर्व खर्चाचा समावेश संस्थेच्या त्या आर्थिक वर्षाच्या आस्थापना व प्रशासकीय खर्चात होईल.

તાલેબંદાશી સંબંધીત ગુણોત્તરે

તાલેબંદાનુસાર ચેળા-ચા છેલ્લ્યા માંડવલ રવકમેશી પ્રમાણ

અ.ક્ર.	તપશિલ	ગણના સુત્ર	આદર્શ પ્રમાણ %
અ	મામ માંડવલ વ દેચ બાજૂ		
1	વસુલ મામ માંડવલ	વસુલ મામ માંડવલ ÷ છેલ્લે માંડવલ x 100	2 તે 4 %
2	નિધી	એકુણ નિધી ÷ છેલ્લે માંડવલ x 100	4 તે 6 %
3	ઠેવી	એકુણ ઠેવી ÷ છેલ્લે માંડવલ x100	80 તે 85%
4	ઇતર દેળી	ઇતર દેળી ÷ છેલ્લે માંડવલ x100	2 તે 3 %
5	નિવ્વલ નફા	નિવ્વલ નફા ÷ છેલ્લે માંડવલ x100	1 તે 2 %
બ	માલમતા વ ચેળે બાજૂ		
1	રોચ વ બેકેતીલ શિલ્લક	રોચ વ બેકેતીલ શિલ્લક ÷ છેલ્લે માંડવલ x 100	4 તે 6 %
2	ગુંતવણુક	ગુંતવણુક ÷ છેલ્લે માંડવલ x100	25 %
3	કર્જે	એકૂણ કર્જે ÷ છેલ્લે માંડવલ x100	60 તે 65 %
4	ઇતર ચેળી	ઇતર ચેળી ÷ છેલ્લે માંડવલ x100	6 %

6 . कार्यपद्धती व नियंत्रण (System and Control) :- १०० गुण

Particulars	Marks
नियम मंडळाकडील निर्णयाप्रमाणे ठेवीवरील द्यावयाच्या कमाल व्याजदर मर्यादेचे पालन केले असल्यास	4 Marks
नियामक मंडळाच्या निर्णयानुसार स्थिरीकरण व तरलता सहाय्य निधीस अंशदान मुदतीत भरण केले असल्यास	4 Marks
कलम ७९(१अ) व (१ब) मधील तरतुदुधीप्रमाणे अनिवार्य विवरण पत्रे एम. आय. एस., इतर माहिती निर्धारित मुदतीत संबंधित निबंधकाकडे सादर केलेली असल्यास	4 Marks
कलम ७५ (२अ) मधील तरतुदी प्रमाणे वैधानिक लेखापरीक्षकांची नियुक्ती केली असल्यास	2 Marks
आयकर, व्यवसाय कर व इतर कायद्यानुसार लागू असणारी विवरण पत्रे विहित मुदतीत संबंधित विभागाकडे दाखल केली असल्यास	4 Marks
संस्था उपविधी मध्ये नमूद उद्देशाप्रमाणे कामकाज करीत असल्यास	4 Marks

- कार्यपद्धती व नियंत्रण (System and Control) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
दोष दुरुस्ती अहवाल:-	- वैज्ञानिक लेखापरीक्षण अहवालाचा दोष दुरुस्ती अहवाल विहित मुदतीत सादर केला असल्यास - वैज्ञानिक लेखापरीक्षण अहवालात नमूद दोषांची पूर्तता केली असल्यास - अंतर्गत लेखापरीक्षण अहवालात नमूद दोषांची पूर्तता केली असल्यास - खात्याच्या तपासणी अहवालात नमूद दोषांची पूर्तता केली असल्यास	2 Marks 4 Marks 2 Marks 2 Marks
अंतर्गत नियंत्रण, शाखा नियंत्रण, तपासणी व्यवस्था कार्यक्षम, प्रभावी व परिणामकारक असल्यास		2 Marks
संस्थेने हिशोबी पुस्तके सहकार कायदा, नियम व उपविधीनुसार ठेवली असल्यास		4 Marks
	संस्थेच्या मुख्यालयासह सर्व शाखांची कामकाज संगणकीकृत असल्यास	2 Marks 2 Marks

- कार्यपद्धती व नियंत्रण (System and Control) :- १०० गुण

Particulars	Marks
सभासद "आय" नमुना नोंदवही व सभासद "जे" नमुना यादी अद्ययावत असल्यास	3 Marks
भाग भांडवल, सर्व प्रकारचे कर्ज, ठेवी, व्याज येणे-देणे इतर येणे-देणे थक व्याज तरतूद इ. याद्या ताळेबंदाची जुळत असल्यास	5 Marks
शाखा व मुख्यालय खाते जोडतात अथवा जोडत नसल्यास याबाबत तयार केलेल्या वेळ पत्रकानुसार व्याख्या झोपतात व त्यामध्ये तीन महिन्यापेक्षा जास्त काळाच्या नोंदणी प्रलंबित नसल्यास	5 Marks
बँक खात्यातील भाग्या पासबुक/ दाखल यांचेशी जुळत असल्यास अथवा जुळत नसल्यास याबाबत तयार केलेल्या वेळपत्रकानुसार बाकी जुळतात व त्यामध्ये तीन महिन्यापेक्षा जास्त काळाच्या नोंदी प्रलंबित नसल्यास	5 Marks
रोख रक्कम हाताळणाऱ्या कर्मचाऱ्यांकडून नियमानुसार योग्य ते सुरक्षा तारण व हमीपत्र (Fidelity Guarantee) घेतले असल्यास	4 Marks
रोख शिल्लक, कॅश इन ट ट्रान्झिट, सोने, इ. मालमत्त्यांच्या सर्व समावेश विमा घेतला असल्यास	4 Marks
कर्मचारी सेवा नियम व भविष्य निर्वाह निधी नियम तयार करून त्याचे पालन होत असल्यास	4 Marks
ठराविक कालावधीने कर्मचारी वर्गाच्या बदल्या होतात/ त्यांचे कामात बदल केला जात असल्यास	4 Marks

- कार्यपद्धती व नियंत्रण (System and Control) :- १०० गुण

Particulars	Ratios	Marks
संस्थेचे सर्व ठेवीदार सभासद असल्यास		5 Marks
उपविधीतील तरतुदी प्रमाणे संचालकांच्या ठेवी घेतल्या असल्यास		5 Marks
हातावरील रोग शिल्लक सतत उपविधीनुसार मर्यादित ठेवली असल्यास		5 Marks
सभासदांची आपल्या ग्राहक जाणा (KYC- Know YourCustomer) निष्कर्षाची पूर्तता	100%	5 Marks

सरासरी भारांगण (Weighted Average)

अ) भांडवल पर्याप्तता, जिंदगीची गुंतवता, व्यवस्थापन, उत्पन्न, तरतला व कार्यपद्धती व नियंत्रण या ६ घटकांना मिळालेल्या गुणांचे सरासरी बारांकन

अ. क्रं	तपशिल	एकूण गुण	लेखापरीक्षका ने दिलेले गुण	सरासरी भारांकण	सरासरी भारांकनानुसार दिलेले गुण
१	भांडवल पर्याप्तता (Capital Adequency)	१००		१५%	
२	जिंदगीची गुणवत्ता (Assets Quality)	१००		२५%	
३	व्यवस्थापन (Management)	१००		१५%	
४	उत्पन्न (Earnings)	१००		२०%	
५	तलरता (Liquidity)	१००		१५%	
६	कार्यपद्धती व नियंत्रण (System and Control)	१००		१०%	
	एकूण	६००		१००%	

ब) सरासरी भरांकनानुसार (Weighted Average) येणाऱ्या एकूण गुणांतून खालील बाबतीत गुण वजा करावेत:-

Particulars	वजा करायचे गुण
संस्थेमध्ये लेखापरीक्षण कालावधीमध्ये अपहार/ गैरव्यवहार/ अफरातफर/ निधीचा दुर्बिनियोग आढळून आल्यास	5
नियम ३५ प्रमाणे बाहेरील कर्ज उभारणी मर्यादेचे उल्लंघन झालेले असल्यास व त्यास निबंधकांची मंजूरी घेतली नसल्यास	2
५%चे वर थक बाकी असल्यास	2
बँक खात्याची वेळ पत्रके तयार केली असून सुद्धा त्यामध्ये ३ महिन्यांच्या वरील नोंदणी प्रलंबित असल्यास	1
मुख्यालय व शाखांचे मेळ पत्रके तयार केली असून सुद्धा त्यामध्ये ३ महिन्यांच्या वरील नोंदी प्रलंबित असल्यास	1
भाग भांडवल सर्व प्रकारची कर्ज ठेवी व्याज येणे देणे इतर येणे देणे व्याज तरतूद इत्यादी याद्या ताडेबंदाची जुळत नसल्यास	2
वैयक्तिक व समूह कमाल कर्ज मर्यादेचे (Explore limit)उल्लंघन झाले नसल्यास	2
थकीत कर्ज वसुली वेडी समूह प्रचार परतफेड योजना राबविताना शासन निर्देशांचे लंगन झाले असल्यास	1

- सरासरी भरांकनानुसार (Weighted Average) येणाऱ्या एकूण गुणांतून खालील बाबतीत गुण वजा करावेत:-

Particulars	वजा करायचे गुण
कलम ७०, १४४-९, अ, १४४-१०अ, उपविधी मधील तरतूद व नियमाक मंडळाकडील निर्देशांची उल्लंघन करून गुणवंतुकीत केल्यास तसेच अन्य पतसंस्थांकडून ठेवी स्वीकारल्यास	2
कलम १४४-७ अ नुसार संस्थेस आवश्यक नसेल अशा मालमत्तेची विल्हेवाट मुदतीत लावली नसल्यास	1
कलम ६५, नियम ४९ अ मधील तरतुदी व नियामक मंडळाकडील परिपत्रकीय सूचनानुसार उत्पादक व अनुत्पादक कर्ज गुंतवणूक इतर जिल्ह्यात इत्यादी बाबत आवश्यक त्या सर्व तरतुदी न करता निवड नफा / तोटा निश्चित केल्यास	2
संचालक मंडळ व संचालकांचे नातेवाईकांची कर्ज व इतर येणे रक्कमा कीत असल्यास व कायदेशीर कारवाई केली नसल्यास	2
कलम १४४-४ अ मध्ये नमूद व्यक्तिरिक्त इतर कामकाज व कलम १४४-६अ मध्ये नमूद व्यक्तिरिक्त व्यापार संस्था करीत असल्यास	2

टीप- अपहर रक्कम व्याजासह पूर्ण वसूल झाल्यास व अपहार करणाऱ्या व्यक्तींवर कायदेशीर कारवाई केली असल्यास वरील पाच गुण वजा करून नाहीत मात्र अंशत अपहर रक्कम बसून झाल्यास त्याचप्रमाणे गुण कमी करावेत

गुणांचा तपशील:-

अ. क्रं	तपशील	गुण
१	सरासरी भरांकनानुसार (Weighted Average) मिळालेले गुण	
२	वरील प्रमाणे वजा (-) करावयाचे गुण	
३	संस्थेस प्रत्यक्ष प्राप्त गुण (१-२)	

वरील प्रमाणे सरासरी भरांकनानुसार (Weighted Average) मिळालेले गुण व त्यातून वजा करावयाचे गुण वजा केल्यानंतर संस्थेस प्रत्यक्ष प्राप्त होणारे गुण विचारात घेऊन खालील प्रमाणे लेखापरीक्षण वर्ग प्रधान करण्यात यावा

अ.क्र.	लेखापरीक्षण वर्ग गुण तपशील	लेखापरीक्षण वर्ग	संस्थेत प्राप्त लेखापरीक्षण वर्ग
१	७५ व त्यापेक्षा जास्त गुण प्राप्त झाले असल्यास	अ)	
२	६९ ते ७४ पर्यंत गुण प्राप्त झाले असल्यास	ब)	
३	५९ ते ६० पर्यंत गुण प्राप्त झाले असल्यास	क)	
४	५० पर्यंत गुण प्राप्त झाले असल्यास	ड)	

टीप :-

१. विलीनीकरण करून घेतलेल्या संस्थेत विलीनीकरण नंतरच्या आर्थिक वर्षापासून पुढील सलग ५ वर्षासाठी लेखा परीक्षण वर्गवारीचे सरासरी भरांकन गुणांमध्ये खालील प्रमाणे प्रति वर्षात जादा गुण द्यावेत.

प्रथम वर्ष- ५ गुण तृतीय वर्ष ४ गुण तृतीय वर्ष ३ चौथे वर्ष २ गुण पाचवे वर्ष १ गुण

(सहकार आयुक्त व निबंधक सहकारी संस्था महाराष्ट्र राज्य पुणे यांचे कडील परिपत्रक जाक्र पतसंस्था /५१०/२०१९ दिनांक नुसार ०८/०३/२०१९ नुसार)

२. एकूण मिळणाऱ्या गुणांची बेरीज अपूर्णाकात येत असल्यास ०.५० व त्यापेक्षा जास्त असेल तर पुढील पूर्वांक धरणीत यावा तसेच ०.५० पेक्षा कमी येत असेल तर पाठीमागील पूर्वांक धरणीत यावा

महत्वाची व उपयुक्त लेखापरीक्षण परिपत्रके :

Sr. No.	Particulars	Circular No And Date	Link	QR code
1	एनपीए सुधारीत निकष	जा. क्र. सआ -७/ पतसंस्था/नि. मं. सूचना/ एन.प. ए./ ४४४/ २०२४ ७ फेब्रुवारी २०२४	https://drive.google.com/file/d/1-9qaSDfuWt4h_kWrfHLSja3QlJTLFxGF/view?usp=drive_link	
2	CRAR Circular	जा. क्र. सआ -७/ पतसंस्था/नि. मं. सूचना/ एन.प. ए./ ४ १७/ २०२४ १ फेब्रुवारी २०२४	https://drive.google.com/file/d/1BA3EGsNzluP5ySeH5m5VucePnHgZxDmD/view?usp=drive_link	
3	राज्यातील नागरी / ग्रामिण बिगर शेती सहकारी पतसंस्था व सेवक सहकारी पत संस्थांच्या वैधानिक लेखापरीक्षण वर्गवारीचे सुधारित निकष करणेबाबत....	जा.क्र.सआ - २०/ लेप- ६/नापत व सेवक पतसंस्था/ ले. प. वर्गवारी निकष ६०७/२०२४ २७ मार्च २०२४	https://drive.google.com/file/d/1lWhm9xoAKX42Dva7_osQQxykZoHUBh3R/view?usp=drive_link	
4	राज्यातील नागरी / ग्रामीण बिगर कृषी व पगारदार कर्मचारी सहकारी पतसंस्थांना माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (MIS) लागू करणेबाबत....	जा. क्र. पतसंस्था/ सआ -७/MIS प्रणाली/२०२२ २३ ऑगस्ट २०२२	https://drive.google.com/file/d/1ts4iRT8QNBa_KdxxIUc_3ocs9VqMonD7/view?usp=drive_link	

5	राज्यातील ग्रामिण व नागरी सहकारी पतसंस्थांकरीता वैधानिक लेखापरीक्षण अहवालाचा आदर्श मसुदा	जा क्र.सआ / लेखापरीक्षण/ १९(१)/पतसंस्था/ ले.प. अहवाल मसुदा ४०७/२०२२ ४ एप्रिल २०२२	https://drive.google.com/file/d/1zBbKydob_nplNYRvj_mFOwXnIyC4g0BGE/view?usp=drive_link	
6	सहकारी संस्थांचे वैधानिक लेखापरीक्षण अहवाल मराठी भाषेत सादर करणेबाबत...	जा क्र.सआ / लेखापरीक्षण/ लेखापरीक्षण अहवाल/ मराठी भाषा ५९६/२०२१ २५ मे २०२१	https://drive.google.com/file/d/1sfx6pkavmxjCHw01e-feU1N8O18yi5QB/view?usp=drive_link	
7	Audit Manual	Outward No./ Min./Co-op., Mkt. & Tex./ VIP/ 1680/2018 27 November 2018	https://drive.google.com/file/d/1RgzdxAfNKTT-golSxots-ERK9yCztRjI/view?usp=drive_link	
8	Audit - Point to be considered while doing Society Audit		https://drive.google.com/file/d/1WX186qI9aYMRQXvUzoZTbmE89wSmeIp7/view?usp=drive_link	
9	वित्तीय सहकारी संस्थांचे चाचणी लेखापरीक्षण शासकीय लेखापरीक्षकांकडून नियमितपणे कारणेबाबत.....	जा क्र.सआ / लेखापरीक्षण/ परिपत्रक/चाचणी लेखापरीक्षण/ २३४७/२०१७ २५ ऑक्टोबर २०१७	https://drive.google.com/file/d/1xIXF8RAcOos_8atnvCQ-Hhxa_66IXvGb/view?usp=drive_link	

10	महाराष्ट्र सहकारी संस्था अधिनियम १९६० मधील तरतुदीनुसार सहकारी संस्थांचे चाचणी लेखापरीक्षण (Test audit) / फेरलेखापरीक्षण (Re-audit) प्रस्ताव सादर करणे व आदेश निर्गमित करताना घ्यावयाच्या दक्षतांबाबत.	जा.क्र.सआ-१९ लेप ३ / फेरलेप चा लेप सूचना / ६२० / २०२३ १९ जून २०२३	https://drive.google.com/file/d/1vJXc7lyXMoaAnh_gDCxrKvr_dAyOAl2x4/view?usp=drive_link	
11	कलम ८२ अन्वये सहकारी संस्थांचे दोषदुरुस्ती अहवाल प्राप्त करून घेणेबाबत.....	जा.क्र.सआ-१९ लेप ३/दोषी दुरुस्तीअह/ कार्यवाही / ६५९/२०२४ १२ एप्रिल २०२४	https://drive.google.com/file/d/1Aj_YiIq-MMSgC3nJgO97zPkGKi8-rf8x/view?usp=drive_link	
12	Format of Audit Rectification Report - O Form	जा.क्र.सआ/ लेखापरीक्षण/ दोषी दुरुस्तीअह/ २०८९/२०१७ १८ ऑक्टोबर २०१७	https://drive.google.com/file/d/1wZPjD3HSzX9MMrH8qF1aIgeUSj34nznk/view?usp=drive_link	
13	महाराष्ट्र राज्य बिगर कृषी सहकारी पतसंस्था नियामक मंडळ बैठक दिनांक २/५/२०१९ रोजीचे सभेतील ठरावाचे अंमलबजावणीबाबत...	जा.क्र.पतसंस्था/ सआ-५/ नियामक मंडळ / प्रा११-१ अ/१९/१२१६ १० मे २०१९	https://drive.google.com/file/d/15a-EberlgTvRz9uNqXw7bXsfpXxlrou_/view?usp=drive_link	
14	प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थाचे वैधानिक लेखापरीक्षण अहवालाचा आदर्श मसुदा	जा.क्र.सआ-१९ लेप ३/ प्रा कृ पत पु संस्था/ लेप अहं मसुदा/ ६३८ / २०२३	https://drive.google.com/file/d/1Of_5FZEf8uGTe2l92PpVT3hMTbty1i8E/view?usp=drive_link	

15	राज्यातील पतसंस्थांसाठी स्थिरीकरण व तरलता सहाय्य निधी योजना.		https://drive.google.com/file/d/1Wie7UdYDKyoCAM7Mb8tM4uSRd-2OTPbL/view?usp=drive_link	
16	कर्ज विषयक नियम (मसुदा परिपत्रक)		https://drive.google.com/file/d/1gEVbjNr6tVQPHWoLAXE7DRadok-ith84/view?usp=drive_link	
17	नागरी सहकारी पतसंस्थांना लागू करण्यात आलेल्या सुधारीत सामोपचार परतफेड योजनेस मुदतवाढ		https://drive.google.com/file/d/1TijeNfLAvkdD-s5790-EN3m7oOfOfbPS/view?usp=drive_link	
18	प्राथमिक कृषि पतपुरवठा सहकारी संस्थांचे वर्गवारीचे सुधारित निकष करणेबाबत....			

More Videos on YouTube for Banking /Co-operative/ RERA

Ca Parikshit Bhadade

"Success is not a destination—it's a journey built on consistency, growth, and determination."

www.caparikshitbhadade.in

CA Parikshit Bhadade

@caparikshitbhadade • 4.03K subscribers • 273 videos

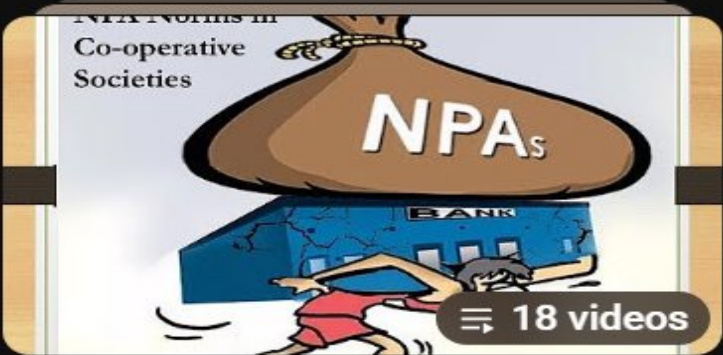
Welcome to my YouTube channel – your learning hub for Bank Audits, R

bcfconnect.com and 7 more links

Subscribe

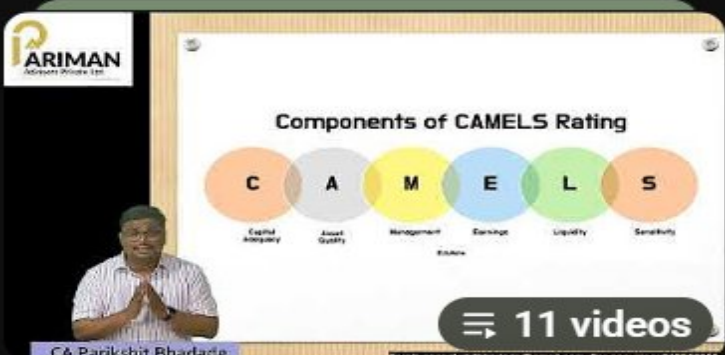
Join

Thumbnail image for the video series. It features a cartoon illustration of a man in a red shirt running towards a large brown sack labeled 'NPAs'. In the background, there is a blue building with the word 'BANK' on it. The text 'NPA NORMS IN Co-operative Societies' is visible at the top left. A black button with a white arrow icon and the text '18 videos' is at the bottom right.

Maharashtra Co Operative Societies Audit FY 25-26

[View full playlist](#)

Thumbnail image for the video series. It features a man in a striped shirt standing in front of a whiteboard. The whiteboard has the title 'Components of CAMELS Rating' and a diagram with six colored circles labeled C, A, M, E, L, S. Below each circle is a label: Capital Adequacy, Asset Quality, Management, Earnings, Liquidity, and Sensitivity. The ARIMAN logo is in the top left corner. A black button with a white arrow icon and the text '11 videos' is at the bottom right. Below the man, the text 'CA Parikshit Bhadade' and an email address are visible.

MH Co Op Socities - CAMELS Rating Guide

[View full playlist](#)

CA Parikshit Bhadade

SUBSCRIBE

OFFICIAL REPOSITORY

Circulars & Downloads

Official circulars, audit manuals & regulatory guidelines for cooperative societies in Maharashtra.

19
DOCUMENTS

Free
DOWNLOAD

100%
OFFICIAL

🔍 Search circulars by name or date...

☰ Sort by Date

19 records

SR. NO.	PARTICULARS	DATE OF CIRCULAR	DOWNLOAD
---------	-------------	------------------	----------

[www.caparikshitbhadade.in/
Co-operative](https://www.caparikshitbhadade.in/Co-operative)

SR. NO.	PARTICULARS	DATE OF CIRCULAR	DOWNLOAD
1	एनपीए सुधारित निकष	05-02-2024	↓ Click Here to Download
2	CRAR Circular	01-02-2024	↓ Click Here to Download
3	राज्यातील नागरी / ग्रामिण बिगर शेती सहकारी पतसंस्था व सेवक सहकारी पत संस्थांच्या वैधानिक लेखापरीक्षण वर्गवारीचे सुधारित निकष करणेबाबत	27-03-2024	↓ Click Here to Download
4	राज्यातील नागरी / ग्रामीण बिगर कृषी व पगारदार कर्मचारी सहकारी पतसंस्थांना माहिती व्यवस्थापन प्रणाली (MIS) लागू करणेबाबत	23-08-2022	↓ Click Here to Download
5	राज्यातील ग्रामिण व नागरी सहकारी पतसंस्थांकरीता वैधानिक लेखापरीक्षण अहवालाचा आदर्श मसुदा	04-04-2022	↓ Click Here to Download
6	सहकारी संस्थांचे वैधानिक लेखापरीक्षण अहवाल मराठी भाषेत सादर करणेबाबत	25-05-2021	↓ Click Here to Download
7	Audit Manual	27-11-2018	↓ Click Here to Download

2025

BANK BRANCH AUDIT HANDBOOK

By CA Parikshit Bhadade

+91 91055 69555
www.pariman.co.in
caparikshitbhadade@gmail.com

PRACTICAL GUIDE TO BANK BRANCH AUDIT - 2026

BY CA PARIKSHIT BHADADE

A Comprehensive Guide to Conduct
Effective Bank Branch Audit

ADVANCES VERIFICATION | NPA CLASSIFICATION | LFR REPORTING | RBI COMPLIANCES

CA Parikshit Bhadade

SUBSCRIBE

Questions & Answers

Mobile No. :- **+ 9191055 69555.**

Email :- **caparikshitbhadade@gmail.com**

Thank You